

Bozsik Gabriella

Gondolatok a címekről és a helyesírásukról

1. „Az emberi beszédtevékenység kezdeteit épp olyan homály fűdi, mint a tulajdonnevek kialakulását” – írja Hajdú Mihály *Általános és magyar névtan* (9) című munkájában. Már a kezdetleges kultúrákban is adtak az emberek nevet például az isteneknek, földrajzi helyeknek, eseményeknek, de az állatoknak, ünnepeknek, tárgyaknak is volt saját elnevezésük. Nyelvészek és pszichológusok egybehangzó véleménye továbbá az is, hogy csak az emberre jellemző fajspecifikus sajátság a nyelvi jeleknek tulajdonnévként való használata.

A nyelvtudományon belül külön diszciplína – a szinonim fogalmakként használt *onomatológia* és az *onomasztika*, magyar terminussal a *névtan* és a *névtudomány* – vizsgálja a legkülönbébb tulajdonnévfajtaikat.

Ez a tudományos tevékenység az ókori görögökhöz vezethető vissza, amelyet folytattak az ókori Rómában, utánozva a görögöket.

A középkori geszták, krónikák, történetírások gyakran tartalmaztak névmagyarázatokat, különféle etimológiai fejtegetéseket kiváltképp a személy- és a helynevek világából. Megjelentek különféle keresztény életrajzi és helynévlexikonok, majd a XVII. századtól tulajdonnévszótárak is készültek.

A XVII., XVIII. század latin, majd magyar nyelvtankönyvei már olyan példákat vonultattak föl, amelyek a közszavak tulajdonnévvé válására utaltak.

A XIX. század mérőföldkönek számított, hisz világszerte ekkor indultak el látványosan a névtani tudományos kutatások. Nálunk is meghirdetett pályázatok (pl. a Magyar Tudós Társaságé), tanulmánysorozatok, kötetek, névgyűjtemények összeállítása bizonyította egyértelműen, hogy elkezdődött a névanyagunkkal történő beható foglalkozás, amely azóta is folyamatos, sőt egyre intenzívebb.

2. Felvetődhet a kérdés: mindegy a helyesírási rendszerünk megalkotói, szabályozói mennyire voltak érzékenyek; hogyan tükrözték az egyes akadémiai helyesírási szabályzatok 1832-től ez idáig, a 11. kiadásig szabálypontjaik számával és tartalmával az egyes tulajdonnévfajtaik egyre határozottabb kirajzolódását? Tekintsünk vissza 1832-ig, és vizsgáljuk meg, hogyan alakult egy új keletű tulajdonnévi kategóriának, a címeknek az írása napjainkig.

Az 1832-ben megjelent *Magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai* című kötet a VI. részben, mely a nagy kezdőbetűk használatát taglalja, ezt írja: „3.) mint szinte midőn valamely név tulajdon névvé válik, nagy kezdőbetűvel kezdetik, p. o. magyar tudós Társaság. A' tulajdon nevektől származott mellék-

nevek azonban kis betűvel kezdetnek, p. o. *Pest, pesti*” (9–10). Ez az egyetlen, tartalmát illetően máig érvényes megállapítás vonatkozott a tulajdonnévírásra mindössze.

Az AkH. 1834. viszont már kibővítette az 5. paragrafusát azzal, hogy a megjelölésekre vonatkozó 4. pontjában kitért a címek írására is: „... könyvek’ idézett címei is nagy betűvel kezdetnek”. A bemutatott példa: *A’ magyar tudós társaság Évkönyvei*.

Az AkHJ. 1856. szintén említi a „könyvcímek úgy nevezett cikkszávai”-t, és mivel „tulajdonnévvé váló köznevek”-nek tartja őket, a nagy kezdőbetűt javasolja, példa nélkül (15).

Az AkHJ. 1877. szerint is „a könyvek címei”, „cikkszávai” nagy kezdőbetűvel írandók: *Régi Magyar Nyelvelmékek* (29).

Igaz, hogy mindössze két év telt el, de az AkH. 1879. a *Hunyadiak Kora* és a *Szökött Katona*-féléken kívül megemlíti a hírlapok és a folyóiratok címét is: *Pesti Napló, Budapesti Szemle* (29).

Ezt a felfogást viszi tovább az AkHJ. 1900. és 1901. is (25), valamint az AkH. 1901., bár az utóbbi még megtoldja a következőkkel: „kivált ha csak egy-két szóból állnak” (23; AkH. 1902. 183. pont).

Az AkHJ. 1915. már két szabálypontban tárgyalja a címírást. A 228. pont nem hoz semmi újat az AkH. 1901.-hez képest, de a 229. pont úgy fogalmaz, hogy ha a cím „mondat vagy mondatföredék”, akkor a szövegben „idézőjelek közé vagy dült betűvel írjuk és csupán a cím első szavát írjuk nagy kezdőbetűvel”. Ezzel a címek írásában három lehetőség nyílt meg: a minden (lényeges) szavában nagy kezdőbetűs, az idézőjeles és a dült betűs írás.

Az AkH. 1922–1946. az első lehetőséget a folyóiratok, a hírlapok, sőt a könyvek, értekezések, költői alkotások, cikkek címének írására javasolta, a 228. pont pedig a dült szedésű vagy idézőjelbe tett könyv- és egyéb címek írásában csak az első szó nagybetűs kezdését javasolta.

Az AkH. 1950. csak kissé módosított az előbbieken azzal, hogy „a könyvek, értekezések címének írásában vagy az idézőjeles és csupán első szavában nagy kezdőbetűs, vagy az idézőjel nélküli, de valamennyi lényeges szavában nagy kezdőbetűs formát ismerte el helyesnek (104. pont); a dült szedésű (aláhúzott) formáról nem tett említést” (Szemere 1974. 141).

Az AkH. 1954., azaz a 10. kiadású szabályzat a tulajdonnevek írásával a 220. ponttól a 264. ponttal bezárólag foglalkozott: a személynevek írása (220–236. pont), az állatnevek (237. pont), a földrajzi nevek (238–260. pont), az intézmények nevei (261–264. pont). Az idegen eredetű személynevekről szó esik a 273–276. pontban, majd a 282–289. pontban is. A szabálygyűjtemény a 438. pontból tehát 44-ben határozza meg a tulajdonnévírás legfontosabb eseteit. A címekről pedig *A kis és a nagy kezdőbetűk* című fejezetben (120–140. pont) rendelkezik a 135. pontban: „A könyveknek, költői műveknek, értekezéseknek, cikkeknek stb. címében általában csak az első szót írjuk nagy kezdőbetűvel: *Légy jó mindhalá-*

lig, Puszták népe, Az acélt megedzik; Nemzeti dal, Szondi két apródja, A város peremén; A tőke, A magyar vers ritmusa, Ady és a legújabb magyar líra; stb. – Néhány címben – a kialakult hagyományt megtartva – minden lényeges szót nagy kezdőbetűvel írhatunk: *Magyar Szófejtő Szótár, Halotti Beszéd* stb.” (32).

A 136. ponttól viszont kizárólag a nagy kezdőbetűs címek egyéb problémáit (a toldalékolásukat) részletezi (136–140. pont). A 136. pont szigorúan eltünteti az idézőjeleket a hírlapok, folyóiratok címéből, de megtilt minden egyéb, másféle kiemelés is.

A 137. pont megszabja, hogy a ragokat általában egybeírjuk a folyóiratok címével. Ha a könyvek, költői művek, értekezések, cikkek stb. több szóból álló címe szövegben fordul elő, a 138. pont javasolja az idézőjelet, de kötelező jelleggel nem ragaszkodik hozzá. Ezzel szemben az egyetlen szóból álló, valamint a többszavas, de minden lényeges szavukban nagy kezdőbetűvel írt címeket szöveg közben sem tesszük idézőjelbe: „*A reformkor hangulatát a Szózat híven fejezi ki. A XIV. század egyik becses magyar nyelvemléke a Königsbergi Töredék és Szalagjai*” (33).

A 139. és a 140. passzus a könyvek, költői művek, értekezések címének toldalékolásáról azonos módon szól, mint a folyóiratok, hírlapok esetében. Azaz a ragokat közvetlenül hozzá kell kapcsolnunk a tulajdonnévhez: „*Csokonai Dorottya-ja az első magyar komikus eposz.*” Ha viszont a cím utolsó szava raggal végződik, egy újabb ragot körülírással kerülhetünk el: „*Vörösmartynak A merengőhöz című költeménye szerelmi líránk egyik legszebb alkotása.*” Végso esetben elfogadható viszont a következő megoldás: „*Gyermekkorának emlékeit szólatatja meg Petőfi a Szülőföldem-ben.*” Az idézőjelbe tett könyvek, költői művek, értekezések, cikkek stb. címéhez a ragok viszont mindig csak kötőjellel kapcsolódnak: „*Mikszáth regényét, a »Különös házasság«-ot filmre is átvették*” (33).

1954 és 1984 között a tulajdonnévi kategória határai kibővültek, mennyiségileg jelentősen gazdagodott és differenciálódott a névanyag, mert újabb alakulatok emelkedtek ki a köznevek közül, és kerültek át a tulajdonnevek körébe. A 11. kiadású szabályzat épp ezért ezt a helyesírási kérdéskört – fontossága és bonyolultsága miatt – a korábbiakhoz képest jóval részletesebben dolgozta ki.

Bizonyításképpen álljon itt a táblázat, mely az utóbbi néhány évtizedben megszületett grammatikai rendszerezések újabb szófajtani felfogását is tükrözi ortográfiai megközelítésben.

A tulajdonnevek fajtái

10. kiadás (1954)

A személynevek
Az állatnevek
A földrajzi nevek
Az intézmények neve

A tulajdonnevek fajtái

11. kiadás (1984)

A személynevek
Az állatnevek
A földrajzi nevek
A csillagnevek
Az intézménynevek
A márkanevek
A kitüntetések és a díjak neve
A címek

Az elmúlt néhány évtized névtani kutatási eredményeit bemutató számos szaktudományi munka közül J. Soltész Katalinnak emelném ki *A tulajdonnév funkciója és jelentése* című fontos kötetét, amelyben az általa kialakított csoportosítás – mely a 11. kiadású szabályzat előtt született meg – a korábbiakhoz képest újszerű. „A névfajták: A. Embernevek B. Állatnevek és tárgynevek C. Népevek D. Helynevek E. Intézménynevek F. Szellemi alkotások nevei” (1979. 5). Az utóbbiak közé teszi a címeket, elemzi a címadás történetét, a címek szerkezeti felépítését, valamint a nehezebben kategorizálható címfajtákat.

Nem tekinti tulajdonnévnek például egyes zeneművek olyanfajta megjelöléseit, amelyek csak a hangnemet, máskor a műfajt, esetleg a sorszámot nevezik meg. Teljesen egyetérthetünk ezzel a megállapítással, mert az *A-dúr hegedűverseny*, a *g-moll szonáta* vagy az *V. szimfónia* identifikáció híján a zeneirodalomban több szerzőnél is felbukkan(hat). A pontos egyedítéshez így nincs elegendő jellemző jegy. Ezért használjuk mi is szinte megkülönböztető jelzőként azokat az informatív elemeket, melyekkel a szerzők teljesebbé tették a művük címét. F. Schubert szimfóniáiról a *Befejezetlen* és a *Tragikus* jelző sokat mond (ezek a h-mollban és c-mollban megírt zenekari művek), a *Búcsú*, az *Üstdobütés*, az *Üstdobpergés*, az *Óra* szavak jelentése pedig mindannyiunknak Haydn legismertebb szimfóniáinak a világát idézi.

Sokkal nehezebb felismernünk az olyan zeneműveket, amelyekben nincs műfajjelölő szó. Ezek joggal az irodalmi művekre emlékeztetik J. Soltész Katalint. Például: *Amit a hegyen hallani*, *Az istenek alkonya*, *A háromszögletű kalap*. Itt a nagy kezdőbetű miatt feltételezzük, hogy tulajdonnévvel állunk szemben, de a szellemi alkotás hovatartozása, tartalma nehezebben fejthető meg, pontosabban több csoportba is beilleszthető első látásra.

Az újság- és a folyóiratcímek azért problémásabbak a szakember szerint, mert állandóan új tartalommal, más-más szöveggel jelennek meg, holott a szabályzat az állandó címek között emlegeti őket. „A folytonosságot, az egységet tulajdonképpen csak a lapcím azonossága biztosítja, sokkal inkább, mint a szer-

kesztőség, a munkatársi gárda...” (uő. 101). Emiatt az ilyen átmeneti eseteket a címek és az intézménynevek határmezsgyéjére teszi.

Figyelemre méltó a szerzőnek a szófaji határkérdéseket felvető megállapítása is, mely szerint az újságokban szereplő, összefoglaló tartalmú, egész mondatos címek csak abban az esetben válhatnak tulajdonnévvé, ha már leírtuk, kinyomtattuk és hivatkoztunk is rájuk: „*Bemutatták a Verses Szentírás hasonmását. A klímavédelem a túlélés kulcsa. Beiktatták Rotterdam muzulmán polgármesterét.*” Ezek a cím módjára viselkedő mondatok gyakran a cikket nyitják vagy más helyen, de előfordulnak a szövegben.

A címeknek a tulajdonnévi alkategóriában elfoglalt helyét nem könnyű meghatározni ma sem, de nehézséget jelent a fogalom jelentésének értelmezése is. Mi minden sorolható a címek közé? J. Soltész Katalin (1979) szerint többek között az irodalmi címek, az egyéb művészeti ágakhoz tartozó szöveges alkotások, az újságok és a folyóiratok, a szobrok, a festmények, a zeneművek címei, sőt a különféle sorozatok (film- és könyvsorozatok), egyes állandó rovatcímek, a rádió és a televízió rendszeres műsorainak elnevezései, hogy csak a legfontosabbakat említsük.

Az AkH. 1984. tulajdonnévi fejezetének tagolása a következő: a személynevek (155–171. pont), az állatnevek (172. pont), a földrajzi nevek (173–184. pont), a csillagnevek (185. pont), az intézménynevek (186–192. pont), a kitüntetések és a díjak neve (195. pont), a címek (196–200. pont). A szabálypontok szaporodása azt érzékelteti, hogy az időközben jelentősen kibővült címanyag egyre több problémát vetett fel 25 évvel ezelőtt. A 299 pontból 5 tárja fel a címek újszerű osztályozását, valamint szövegbe illesztésük helyesírási megoldását és toldalékolásukat.

A szerkesztőbizottság különféle megfontolásból jónak látta két csoport kialakítását. Ezért különíti el egymástól a 196. pont az egyedi és az állandó címeket.

A cím szellemi alkotás neve. Az értelmező kéziszótár szerint „Szellemi alkotásnak a tartalomra utaló (rövid) megjelölése” (170). Az előírások szerint egyedi címként tartjuk számon az irodalmi művek, cikkek, képzőművészeti alkotások, zeneművek, szótárak stb. elnevezéseit.

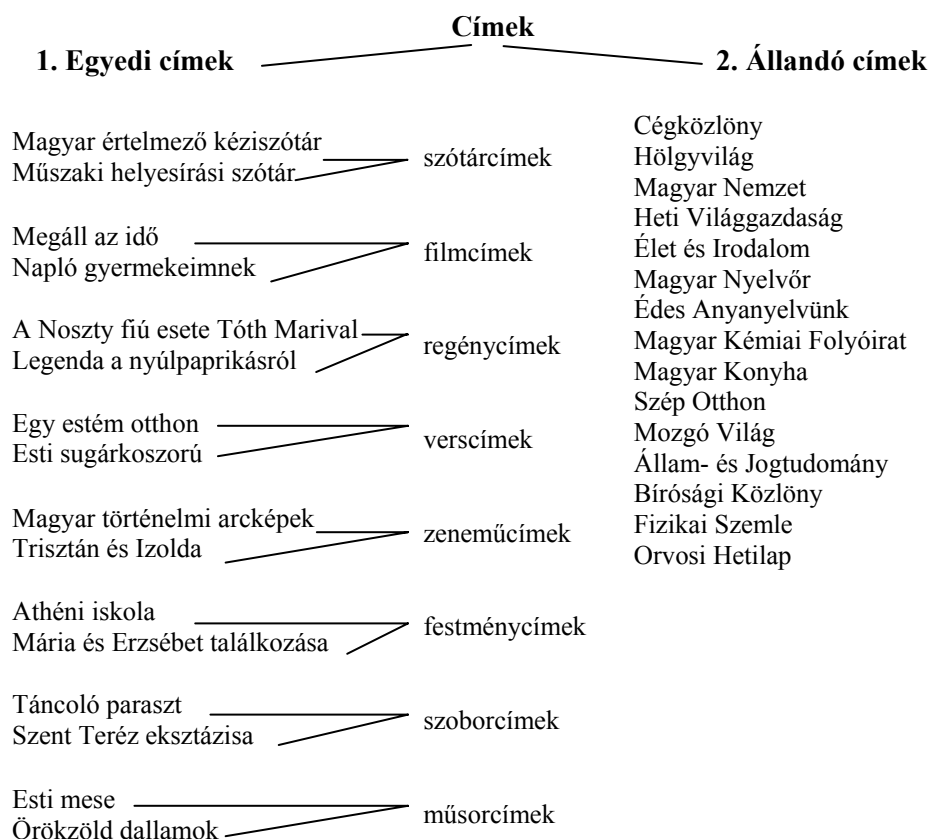
Állandó címet kapnak viszont a kiadványok, amelyek adott példányszámban valamilyen időbeli rendszerességgel (naponta, hetente, havonta, negyedévenként stb.) jelennek meg. Vagyis ugyanabból a szellemi termékből egyszerre sok lát napvilágot, de a tartalmuk számról számra változik. A 197. passzus az intézménynevekhez hasonlóan íratja a többelemű állandó címneveket, azaz az elemek nagybetűsek, kivéve az és kötőszót.

Az eltérést a két címtípus különböző írásmódjával jól ki tudjuk fejezni, az viszont közös valamennyiben, hogy az alakulat első szavának nagybetűje jelzi a név kezdetét. A nagyon sokféle jelentésű, egy vagy több szó alkotta egyedi címeknek csak az első szavuk és a tulajdonnévi elemek fogadhatók el nagy kezdőbetűvel. Ezt a címfajtát sok szál köti a köznevekhez, hisz jobbra közszókból építkezik.

J. Soltész Katalin jóval korábban már emlegette besorolásában a rádió és a televízió műsorcímeit, sőt a rovatcímeket is, ennek ellenére a 11. kiadású szabályzat a 198. szabályban többek között a műsorszámokat is megemlíti, majd két példát közöl (*Örökzöld dallamok*, *Esti mese*) ugyanott, illetve a tárgymutatóban szerepel a *műsorszámok címe* 198. (472).

Hajdú Mihály a 11. kiadású szabálygyűjtemény megjelenését követően, tíz évvel később – részben J. Soltész Katalin hatására – a következő tulajdonnévi rendszert alakította ki: „Személynevek, Állatnevek, Helynevek, Emberi létesítmények nevei, Szellemi alkotások nevei” (1994. 5). Az utóbbi voltaképpen egy összefoglaló cím, amely J. Soltész Katalintól származik. Az ő értelmezése, magyarázata szerint minden szellemi alkotásra az egyedi jelenség volta jellemző, legyen az könyv, szobor, zenemű, festmény, film stb. megnevezése annak ellenére, hogy több példány is készülhet belőle.

Táblázatunk példái a három (196–198.) legfontosabb szabályt illusztrálják.

A 199. pont az idézőjelek használatát illetően elég rugalmas: az „*általában nem szükséges*” megfogalmazás nem tiltást jelent az eligazodni kívánónak. Majd még szintén ebben a pontban, de egy új bekezdésben ugyanakkor „*elterjedt szokás*”-nak nevezi az egyedi címek idézőjelbe foglalását. Mi lehet ennek az engedékenységnak az oka? A kevésbé tulajdonnévszerű, többszavas egyedi címek elkülönítése a mondat többi részétől? Ezzel lehet meghatározni a név terjedelmét, amelyet egyébként nem is mindig könnyű megállapítani? A tudományos cikkekben, nyelvészeti dolgozatokban egyébként szabályos tipográfiai eljárás a címek kiemelése kurziválással vagy az idézőjelek alkalmazásával, illetőleg időnként mindkettővel.

A címeket, mivel igen gyakran szövegben fordulnak elő, különféle toldalékokkal látjuk el. A ragokat és a jeleket általában egybeírjuk a címeccel (200. pont). Ha viszont valamiféle írásjellel vagy ragos szóval végződik a cím, meg kell őriznünk az eredeti alakot, és a kötőjel segít a toldalékolásban.

A *-beli* képzőt és a képzőszerű utótagokat a cím eredeti alakjához mindig kötőjellel kapcsoljuk akár egyszavas, akár többszavas. Ebben a kérdésben az állandó és az egyedi címek között nem kell különbséget tennünk. A kötőjeles megoldás a Deme László által megfogalmazott „alaktani sérthetetlenség” elvének érvényesítése, mely a többi tulajdonnévfajta is ugyanúgy vonatkozik (1989. 282).

A címek toldalékolása

<u>Cím</u>	<u>Raggal</u>	<u>Képzővel</u>
<i>A magyar helyesírás szabályai</i>	<i>A magyar helyesírás szabályaiban</i> <i>„A magyar helyesírás szabályai”-ban</i>	<i>A magyar helyesírás szabályai-beli</i> <i>„A magyar helyesírás szabályai”-beli</i>
<i>Táncoló paraszt</i>	<i>Táncoló parasztot</i>	<i>Táncoló paraszt-szerű</i>
<i>Trisztán és Izolda</i>	<i>Trisztán és Izoldából</i>	<i>Trisztán és Izolda-beli</i>
<i>Szép Otthon</i>	<i>Szép Otthonnal</i>	<i>Szép Otthon-beli</i>
<i>Magyar Nyelvőr</i>	<i>Magyar Nyelvőrhöz</i>	<i>Magyar Nyelvőr-beli</i>
<i>Legyen Ön is milliomos!</i>	<i>Legyen Ön is milliomos!-t</i>	<i>Legyen Ön is milli-omos!-beli</i>

3. A következőkben érdemes röviden megvizsgálnunk, hogy az akadémiai előírások hogyan érvényesülnek a mindennapi írásgyakorlatunkban: a sajtóban, a könyvkiadásban, a reklámszövegekben, rádióban és a televíziócsatornákon, a műsorfüzetekben stb.

A norma és az úzus között elég gyakran tapasztalható eltérés arra figyelmezteti a szabályalkotókat és az -alkalmazókat, hogy – az eltelt több mint két évtized változásai miatt – a készülő akadémiai kötetnek a tulajdonnév-írást bemutató

fejezetét célszerű volna több pontban módosítani. Az új kiadás ezáltal lehetővé tenné, hogy jobban tisztázódjon a kis és a nagy kezdőbetű alkalmazása például az ünnepek, az intézménynevek és az intézménynévszerű elnevezések, a mozaikszók, a rendezvények, a címek vagy a márkanévek írásában. Dönteni kellene arról is, hogy érdemes-e olyan szabályokhoz ragaszkodni az elkövetkezendőkben, amelynek tartalma már egyáltalán nem érvényesül a mindennapok helyesírásában. Gondoljunk csak az intézménynévszerű elnevezésekre, amelyeknek már a felismerése, megkülönböztetése is kategorizálási nehézségeket vet föl egyértelmű, konkrét fogódzók híján. Ezzel magyarázható bizonyára a *Jó Barát Étterem*, a *Romantik Panzió* vagy a *Kaméleon Ruhabolt* írása. Elkerülhetetlen továbbá a téma névtani vonatkozásainak, felfogásának és a helyesírási szempontoknak a minél nagyobb összehangolása. Az új szabályzatot használó felnőtt és diák, szakember és helyesírására érzékeny, igényes nyelvhasználó szeretne minél több kérdésre választ kapni, ezért elkerülhetetlen a szabálypontok és a példaanyag bővítése, valamint korszerűsítése. Továbbá nem ajánlatos megfeledezni a szabályalkotáskor a pedagógiai szempontokról, azok közül is taníthatóságról. Bonyolult megmagyarázni és elfogadtatni, mi több, objektíven osztályozni a megengedett kétféle írásmódú elnevezéseket akár egy tollbamondásban, akár egy fogalmazásban.

Lexikonok, különféle új kiadású szótárak, kézikönyvek szép számmal jelennek meg manapság, de címük írása változatos képet, elvszerűtlenséget mutat. Például: *Kortárs Magyar Művészeti Lexikon*. A 198. pont nem említi a felsorolásában a szótárcímeket, de a *Magyar értelmező kéziszótár* írásmódjával állást foglal.

Ha a kiadvány egy- vagy kétkötetes, az egyedi címekre vonatkozó szabályt kell érvényesítenünk. Helyes tehát az Értelmező szótár+, Magyar szókincstár, Idegen szavak magyarul, Közgazdasági helyesírási szótár, Bibliai kislexikon, Mitológiai ábécé.

Mivel szerkezetileg többféleképpen épülnek fel a könyvsorozatok címei, időnként nehéz megkülönböztetni a többkötetes szótárakat, lexikonokat a könyvsorozatoktól. A sorozatoknak a borítón is feltüntetett olyan címük van, amely tematikailag összefogja a 6, 10 vagy épp 19 kötetet. Például: *Magyar Kódex*. Mivel a 6 kötet együtt sorozatnak számít, helyes mind a két nagy kezdőbetű. Viszont külön-külön a kötetek (a kronológiai szempontokat figyelembe véve) saját címmel rendelkeznek. 1. *Az Árpádok világa*, 2. *Lovagkor és reneszánsz*, 3. *Szultán és császár birodalmában*, 4. *Reformkor és kiegyezés*, 5. *Magyarok a XX. században*, 6. *Az Osztrák–Magyar Monarchia*. Az önálló kötetcímek az írásmódjuk alapján az egyedi címek közé sorolhatók.

Az akadémiai szabályzat a sorozatok kérdésére nem tér ki részletesen. Ezzel magyarázható valószínűleg a kuszaság, a bizonytalanság. A következő példákban az a közös, hogy főként a cím jelentéséből következtethető ki a sorozatjelleg. Például: *Afrikai kaland* (sorozat), *A magyar nyelv kézikönyvtára* (sorozat),

Osiris diákkönyvtár (sorozat), *A Világirodalom Klasszikusai* (sorozat), *Ventus Enciklopédiák* (sorozat), *Magyar Építészet* (sorozat), *Magyar História* (sorozat), *100 állomás – 100 kaland* (sorozat).

Más esetekben a *sorozat* szó (többnyire kis kezdőbetűvel, szinte értelmező funkcióban) ott van a cím végén, de látjuk, nem része a névnek. Bizonyára időnként el is hagyható, mert laza kapcsolatban áll az előtte lévő névrésszel. Például: *Évezredek Bölcsessége sorozat*, *Sziget Verseskönyvek sorozat*, „*Utazzunk együtt*” sorozat, *Stílusok-Korszakok sorozat*, *Keleti Források sorozat*, *Novella sorozat*, *Nobel-díjasok könyvtára sorozat*.

A névadók időnként beleillesztik a címbe a *Sorozat* szót, nagy kezdőbetűvel, tulajdonnévi elemként. Például: *Háttér Esszék Sorozat*, *Krónika Sorozat*, *Móra Hangoskönyvek Sorozat*, *Üzleti Szakkönyvtár Sorozat*, *Családpedagógiai Szakkönyvek Sorozat*, *Művészet és Társadalom Sorozat*, *Európa Szótár Sorozat*, *Stein Életműsorozat*, *IN MEMORIAM SOROZAT*, „*Bölcsességek Kincsestára*” *Sorozat*.

A *sorozat*-tal szinonim fogalomként használható a *könyvek* szó (a többes szám jele miatt) bizonyos nevekben, de jelölése következetlen. Például: *Pannónia Könyvek*, *Beszélgetők Könyvei*, *TISZATÁJ KÖNYVEK*, *Magyar Anteus Könyvek*, *Kaleidoszkóp Könyvek*, *Sapientia Könyvek*, *Patika Magazin Könyvek*, *Bioenergetic Könyvek*, *Álmfogó-könyvek*, *Rémálmok könyvek*. Ezekre a címekre is hasznos volna a következetesség érdekében kiterjeszteni a csupa nagybetűs írásmódot.

Tudvalevő, hogy nemcsak könyveket foghatunk össze egy sorozatban, hanem például filmeket is különböző zenei, történelmi, földrajzi, biológiai stb. témában. Az egyik címfajta olyan felépítésű, amelyben megtaláljuk a sorozat (*Egy lépés előre*) és külön az adott rész címét (*A szerelem örvényei*). A filmkészítő stáb, a színészek, a helyszín, az idő, a történet magva, amely állandó, és összetartja a nemritkán száz résznél is hosszabb sorozatot. Ilyen még: *Egy kórház hétköznapijai – Választások*, *Katasztrófák nyomában – Ázsiai szökőár*, *Különleges építmények – A mágnesvasutak*, *Állatpark – A Nyugati-part vadvilága*, *A természet világa – Támadnak a hangyák*. A könyvektől eltérően itt egységes a főcím és az önálló rész címének jelölése: mindegyiket egyedi címként kezelik a szerkesztők.

Más típusúak azok a sorozatok, amelyeknek minden egyes része ugyanazzal a címmel kerül a néző elé esténként. Például: *Fogyókúra másképpen*, *Barátok közt*, *Apátságok és kolostorok*, *Grace klinika*. A rendező, praktikus okok miatt, időnként számozza az egyes filmeket. Például: *A palota ékköve* 42. rész, *Szívek szállodája* 27. rész, *Rejtélyek asszonya* 9. rész, *Őslények szigete* 3. rész.

A rádióban az állandó műsorok címét is az egyedi címek mintájára jelöli a műsorfüzetekben a névadók: *Jó éjszakát, gyerekek!*, *Harminc perc alatt a föld körül*, *Esti séta*, *Muzsikáló reggel*, *Többet ésszel!*, *Tények reggel*. Az Osiris Kiadó népszerű *Helyesírás* című kötete ez esetben viszont sokkal inkább az állandó

címekhez igazodást tartaná helyesnek: „*Déli Krónika, Esti Mese, Heti Hetes, Heti Hírmondó stb.*” (2004. 231).

A televízióban, de a rádióban is a *Csináljuk a fesztivált!, A szólás szabadsága, Szombat esti láz, Parlamenti napló* állandó műsorok címén kívül egyre gyakoribb újabban a szavak kötőjellel történő összekapcsolása: *Egészségünk – Tények és tévhitek, Hajnal – Táj, Tér – idő, Gondolat – jel, Határok nélkül – az irodalomról, Nap-kezte plusz, Magyarország kincsei – Várak, Magánhangzó – közéleti beszélgetések, Hang-fogó.*

A figyelemfelkeltés, a reklám eszközeként alkalmazott kisbetűs címek a harsány, színes borítókön, címlapokon teljesen ellentmondanak a norma követelményeinek. Elmarasztalható ezért a *fakanál, elixír, fanny, polgári otthon, nők lapja* mint folyóiratcím, de a kisbetűs rovat- és mellékletcímek sem követendők: *lakáskultúra, oktatás, receptek, utazás, egészség, szépségápolás stb.*

Két folyóirat borítójának bemutatásával szemléltethetjük a jelenlegi végletes helyesírási és grafikai megoldásokat:

polgári otthon

(Alcíme:)

lakberendezés, házépítés, stílus, elegancia

SZÉP LAK

(Alcíme:)

LAKBERENDEZÉS, ÖKOLÓGIA,
KÖRNYEZETKULTÚRA

A különböző évfordulók, ünnepek, megemlékezések kapcsán a rendezők sokféle elnevezést hoznak létre. Ezekkel pedig helyesírási és szófaji besorolási nehézségek támadnak. Ilyen pl. a *reneszánsz éve*. Valójában számos rendezvényt, kiállítást és egyéb kulturális összejövetelt szerveztek országszerte az érdeklődőknek 2008-ban. A rendezvények a szabályzat felfogása szerint általában köznevek (191. pont), emiatt pedig kisbetűsek. De mivel nem egyetlen ünnepre vonatkozott ez a megjelölés, hanem ünneppsorozatra, rendre csupa nagy kezdőbetűvel jelent meg a reklámokban, a feliratokon, tehát úgynevezett kiemelt helyzetben. Ehhez hasonló az *Olvasás Éve* vagy az *olvasás éve* vagy *Az Olvasás Éve* vagy az *Olvasás éve?* A rendezvényeknek, konferenciáknak, kongresszusoknak is lehet címük azon kívül, hogy van egy általános, kevésbé pontos elnevezésük. Példánk: *Az agresszió kutatásról – interdiszciplináris keretben* (egy nyelvészeti konferencia témamegjelölése történt ezzel a címmel). Ebből viszont arra következtethetünk, hogy a rendezvények nevének, valamint a címeknek van egy közös határterületük, ahol átmeneti eseteket fedezhetünk fel.

A *Kék vonal* (gyermek- és ifjúsági telefonszolgálat), a *Délután – Az idősek emberek segélyvonala, Caritas lelkesegély telefonszolgálat* elnevezéseknek szintén nehézkes megtalálni a helyüket a tulajdonnevek típusai között. Az egyedi címre utaló írásmód lehet a magyarázat, de rovatcímeket is feltüntetnek így.

A rendkívül nagy tempójú technikai fejlődés, a digitalizáció, az informatika újításai, a modern eszközök (mobiltelefon, számítógép, internet stb.) teszik szük-

ségessé azt, hogy a megváltozott világban, a kor követelményeit figyelembe véve, az új szabálygyűjtemény nyújtson eligazítást például az internetes portálok, az elektronikus folyóiratok, weboldalak, honlapok stb. megszerkesztéséhez, illetve igényes nyelvi és formai megjelenítéséhez. Célszerű lenne rendezni a fentebb bemutatott problémás eseteken kívül a számtalan, forgalomban lévő nyomtatványnak, a bankok és egyéb pénzintézetek értékpapírjainak, a távközlési szolgáltatások csomagjainak címét. Mindez azért is fontos, mert ezzel a tulajdonnévfajtaival valamennyien nap mint nap kapcsolatba kerülünk: olvassuk plakátokon, műsorfüzetben, könyvesboltban, újságárusnál, vagy épp nekünk kell leírnunk az elnevezéseket, amelyek olyan szorosan tartoznak a szellemi alkotásokhoz, mint amennyire hozzánk a saját személynevünk.

A társadalmi, gazdasági, politikai változások újabbnál újabb neveket keltenek életre az elkövetkezendő években is, míg mások megszűnnek, és feledésbe merülnek.

Irodalom

- A magyar helyesírás szabályai.* 11. kiadás, 12. lenyomat. Akadémiai Kiadó. Budapest 1984.
- Bozsik Gabriella 1996. Szófaji határkérdések helyesírási vetülete. In: *Anyanyelv és iskola az ezredfordulón.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 207. 310–317.
- Deme László 1989. Névterjedelem és névtartozékok. In: *Névtudomány és művelődéstörténet.* Szerk. Balogh Lajos – Ördög Ferenc. Budapest. 282–286.
- Deme László – Fábián Pál – Tóth Etelka (szerk.) 1999. *Magyar helyesírási szótár.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Grétsy László 1991. A műsorcímek a televízióban. *Magyar Nyelvőr.* 161–167.
- Hajdú Mihály 1994. *Magyar tulajdonnevek.* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Hajdú Mihály 1998. Tulajdonnevek a nyelvi rendszerben. In: *Tanulmányok a magyar nyelvről.* Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Eger. 52–65.
- Hajdú Mihály 2003. *Általános és magyar névtan.* Osiris Kiadó. Budapest.
- Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. *Helyesírás.* Osiris Kiadó. Budapest.
- Nyírkos István 1998. A tulajdonnevek szófaji besorolásának kérdéséhez. In: *Tanulmányok a magyar nyelvről.* Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Eger. 57–66.
- Pusztai Ferenc (szerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár.* Második, átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- J. Soltész Katalin 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Szemere Gyula 1974. *Az akadémiai helyesírás története (1832–1954).* Akadémiai Kiadó. Budapest.

Várnai Judit Szilvia 2005. *Bárhogy nevezzük... Tulajdonnév a nyelvben és a nyelvészetben*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XLII. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Budai László

Anyanyelv-elsajátítás és idegennyelv-tanulás

Ha a hazai idegennyelv-oktatást vesszük figyelembe, a tanulók döntő többsége esetében világos az ‘anyanyelv’ és az ‘idegen nyelv’ fogalompár ellentéte. Mindaz, amit az anyanyelv szerepéről mondani akarok, erre az egyértelmű ellentétre vonatkozik.

Krashen (1981) óta illik különbséget tenni a többnyire ösztönös nyelvelsajátítás (language acquisition) és a szervezett formában történő, nagyobb részben tudatos nyelvtanulás (language learning) között. Annak a tudatában, hogy éles határvonalat a nyelvelsajátítás és a nyelvtanulás között ugyan nem lehet húzni, mégis következetesen anyanyelv-elsajátításról és idegennyelv-tanulásról fogok beszélni. Természetesen az iskoláskortól – bizonyos fokig már akár az óvodáskortól is – anyanyelv-tanulásról is beszélhetünk.

Hogy az anyanyelv-elsajátítás és az idegennyelv-tanulás között milyen hasonlóságok vannak, arról semmilyen megcáfolhatatlan ismereteink nincsenek. Abban valószínűleg nem tévedünk, hogy mind a két esetben bizonyos mennyiségű és minőségű inputra van szükség, amelyet a kisgyermek, illetve a tanuló feldolgoz és elraktároz, hogy képes legyen a nyelvi output produkálására. Az inputról és az outputról vannak ismereteink, sőt elméletek léteznek a közbeeső folyamatokról is.

1. Az anyanyelv-elsajátítás és az idegennyelv-tanulás közötti hasonlóságok túlértékelése

Ez a cím el is mond mindent a lényegről. Mint minden egyoldalú nézetnek, ennek is megvannak a maga negatív következményei. A továbbiakban megelégedhetünk e felfogás néhány reprezentánsával.

Claude Marcel (1853) a kisgyermek nyelvelsajátításának a módját tekintette érvényes modellnek a nyelvtanulás számára. François Gouin (1831–1896) módszere a gyermek nyelvhasználatának a sajátosságaira épül.

A direkt módszer eltúlozza és eltorzítja a természetes körülmények között történő anyanyelv-elsajátítás és a tanteremben folyó idegennyelv-tanulás közötti hasonlóságokat. Saját korlátai arra kényszerítik, hogy csaknem teljesen a konk-